

ПОГЛЯД НА ПРОБЛЕМУ

Олександр ФРАДИНСЬКИЙ

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

Висвітлено проблеми розвитку корупційних відносин в Україні. Досліджено питання передумов виникнення корупції та основних форм її прояву.

This article is devoted to questions of development of corruptions relations of Ukraine. Principal causes of its occurrence and the form of display are characterized.

Розвиток України як незалежної, демократичної, соціальної та правової держави неможливий без виявлення і нейтралізації негативних факторів, що впливають на прозорість політичних, економічних, юридичних процесів, з'ясування сутності та еволюції цих негативних соціально-економічних феноменів, розробки ефективних механізмів їх подолання.

Характерною ознакою розвитку українського суспільства в період реформування системи економічних відносин є активізація корупційного процесу, що відіграє одну з визначальних ролей у житті держави. Вказаному явищу в Україні сприяє слабкість демократичних традицій, неефективна діяльність владних структур і недостатній рівень політичної, правової та етичної культури вітчизняного суспільства. Актуальність наукового дослідження, у центр якого поставлено питання корупції, обумовлюється наступними факторами:

√ економічним – у переважній більшості корупція негативно впливає на економічні процеси в суспільстві,

веде до неадекватного розподілу ресурсів і створює нерівні умови для розвитку та здійснення підприємницької діяльності. В Україні цей фактор доповнюється ще й приватизаційним процесом, який з огляду на свою непрозорість створює сприятливі умови для активізації корупційної діяльності;

√ зовнішнім – взаємовідносини держави з міжнародними валютно-фінансовими організаціями та країнами-кредиторами щодо отримання позик, припливу іноземних інвестицій, розміщення вітчизняних єврооблігацій прямо залежить від масштабів корупції в країні. Відомо, що чим більші масштаби корупції в державі – тим гірше становище країни в очах зарубіжних партнерів на міжнародній арені;

√ внутрішнім – корупційні скандали, пов'язані зі зловживанням владою, ведуть до підриву авторитету уряду, дискредитації політики, яку він проводить. У підсумку це може

привести до збройних заворушень, як це практично щороку відбувається в країнах Африки та Латинської Америки.

Перші наукові розробки з питань корупційних відносин як елементу управління державою та економікою знаходимо в наукових трактатах філософів Стародавніх Єгипту та Індії, Греції та Риму. Питання вдосконалення державної влади та її управлінських структур для гарантування й забезпечення природних прав і свобод людини, форми правління та державного устрою досліджували у наукових працях філософи, економісти та політологи – Платон, Арістотель, Цицерон, Н. Макіавеллі, Б. Спіноза, Т. Гоббс, Дж. Локк, Ш. Монтеск'є, Г. Гегель, Ф. Шеллінг, К. Маркс, Ф. Енгельс, Н. Карамзін. Каутілья – міністр фінансів в уряді індійського раджі, ще у III ст. до н. е. у своєму трактаті “Архашастра” писав, що “цар повинен захищати торгіві шляхи від посягань придворних, урядових чиновників, охоронців кордонів та злодіїв. Як неможливо не скуштувати меду чи отрути, що потрапила на кінчик язика, точно так неможливо людині, яка має справу з державними фінансами, не урвати хоч децицю із багатства царя” [3, 12].

Рівень дослідження корупції в Україні й на теренах колишнього Радянського Союзу слід визначити як недостатній. Серед найбільш вагомих праць із питань теорії та практики функціонування корупційних відносин як політичного, соціального та правового явища суспільного життя слід виокремити праці відомих зарубіжних та вітчизняних вчених Д. Альбіні, Н. Левіна, Дж. Мартіна, Д. Нея, А. Рогоу, А. Хенденхаймера, Д. Клаверена, Д. делла Порта та І. Мені, Л. Петтера, П. Джерелі, О. Гурова, О. Дударова, М. Камлика, В. Мандибури, Є. Невмержицького, Н. Неклюдова, Г. Омельченка, О. Турчинова та інших.

Головна мета дослідження – осмислення корупції як соціально-економічного

явища, з'ясування його природи, соціальної бази виникнення та поширення; науково обґрунтована розробка економіко-правових механізмів її подолання, що, у свою чергу, є однією з основних передумов формування держави соціальноорієнтованого типу.

Саме слово “корупція” походить від латинських слів *correi* та *rumpere*, перше з яких перекладається як “обов'язкова причетність кількох представників до однієї справи”, а друге – як “порушувати щонебудь”. Так утворився самостійний термін *corruptere* – діяльність кількох осіб, спрямована на порушення процесу управління суспільством. У найбільш загальному трактуванні воно означає порушення історично та юридично сформованих суспільних, морально-етичних, економічних норм для отримання особистої вигоди.

Серед дослідників цього феномену побутує думка про неможливість вичерпного визначення поняття корупції, яке б в усіх випадках точно розрізняло корупційні явища від таких, що не є корупційними. Вітчизняне законодавство визначає корупцію як “діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави, спрямована на протиправне використання наданих їм повноважень для одержання матеріальних благ, послуг та інших переваг”. У світовій науковій літературі переважна більшість визначень корупції зосереджується навколо трьох основних понять: бюрократії, суспільного інтересу та ринкової псевдопідприємницької діяльності.

Типовим прикладом, який виводить поняття корупції із бюрократичного апарату, є твердження Д. Нея про те, що “корупція – це поведінка, яка відхиляється від тієї, що повинна бути у посадової особи згідно з існуючими правилами, зумовлена бажанням отримати матеріальні та статусні переваги для себе, своєї сім'ї чи іншої вузької групи осіб” [4, 26]. На нашу

думку, таке твердження є не зовсім точним, оскільки зміна “існуючих правил” може свідчити не тільки про еволюцію поглядів на корупцію, а й про намагання її легалізації. Історія сучасної України є прямим свідченням цього. В Україні відбувається перерозподіл державної власності й централізованих грошових фондів та подальша легалізація тінювих капіталів в інтересах вузького кола високопоставлених державних чиновників і наближених до них олігархічних кланів, причому все це відбувається легітимно, в рамках вітчизняного законодавства, що спеціально для цього розробляють і приймають повноважні органи влади.

Визначення корупції на основі суспільного інтересу базується на визначенні обов'язку індивіда стосовно суспільства. Типове визначення корупції, що базується на понятті “суспільного інтересу”, дав А. Рогоу, який зазначив, що “акт корупції порушує відповідальність щодо системи суспільного або громадянського порядку, та відповідно руйнівний для цих систем. Оскільки суспільний інтерес є вищим за приватний, то порушення суспільного інтересу для отримання особистої вигоди являє собою акт корупції” [9, 34].

З погляду на корупцію як економічне явище цікавим є трактування цього поняття як ринкової псевдопідприємницької діяльності, вперше запропоноване Д. Клавереном. Корумпований державний чиновник розглядає свою діяльність і надані йому посадові обов'язки як приватну підприємницьку діяльність, основна мета якої – максимізація прибутку. За Д. Клавереном, його розмір залежить “від ринкової кон'юнктури та здатності чиновника знайти оптимальну точку на кривій суспільного попиту” [3, 56]. Таке твердження також далеко від досконалості, оскільки не враховує морального аспекту корупції та нематеріальної

вигоди – престижу, влади над частиною суспільства чи суспільством загалом, такого явища, як “кумівство”. Проте позитивною стороною цієї концепції є твердження про те, що корупція має відношення до того чи іншого способу розподілу суспільних благ.

У межах цієї концепції інші два дослідники Д. Делли Порта та І. Мені дають визначення корупції як “підпільного обміну між двома видами ринків: політичним та економічним” [9, 67]. У ході такого таємного обміну, що порушує моральні, етичні, юридичні та економічні норми, відбувається доступ обмеженої кількості представників суспільства до державних ресурсів (державних контрактів та замовлень, ресурсів бюджету та позабюджетних фондів), а в результаті – збагачення державних чиновників, які забезпечують і контролюють обмінні процеси в суспільстві. Саме такі процеси спостерігаються нині в Україні, найхарактерніші прояви яких – лобювання інтересів вітчизняних підприємств та окремих галузей економіки, які де-факто перебувають у власності приватних осіб.

Виходячи із вищезазначеного, економічну систему корупційних діянь можна представити у вигляді рис. 1.

Центральна ланка в системі корупційних відносин – корупціонер-псевдопідприємець, який через надані йому службові повноваження контролює процеси розподілу державних ресурсів (бюджетних коштів, пільгових кредитів, державних замовлень і контрактів) та економічних вигод, найхарактернішим

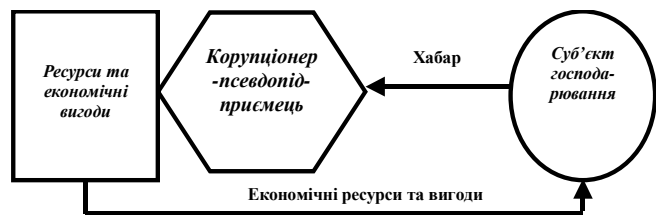

Рис. 1 Економічна основа корупційних діянь

проявом яких є пільги в оподаткуванні. Інша сторона корупційного процесу – господарюючий суб'єкт, який для власних виробничих потреб зацікавлений в отриманні ресурсів та економічних вигод у максимальному розмірі та з мінімальними втратами часу. Реалізація подібного інтересу на практиці, в свою чергу, залежить від величини особистої економічної вигоди корупціонера – розміру хабара, який він отримує у разі позитивного вирішення питання, та від попиту на певний вид ресурсу.

Найхарактерніші форми прояву корупції наступні:

- хабарництво посадових осіб – отримання винагороди за виконання чи невиконання своїх владних повноважень. Цей вид корупційних діянь є найдавнішим і найпоширенішим. Його виникнення слід пов'язувати з утворенням перших державних структур і запровадженням державного контролю та регламентації за діяльністю власних громадян. У Російській імперії 1726 р. через нестачу коштів у державній казні імператриця Катерина I офіційно узаконила хабарництво. Грошове утримування виплачували тільки президентам колегій – державним чиновникам, посада яких наданий час відповідає посаді міністра, а “наказним людям не давати нічого, а вдовольнятися їм від справи, хто що дасть з власної волі, оскільки і раніше їм жалування не було, а обходилися без нього” [3, 35]. У Латинській Америці таке явище дістало назву “мордіда”, на Близькому Сході – “бакшиш”, у Франції – “пот де він”. За умов низької оплати праці державних чиновників хабар стає головним стимулом їхньої діяльності та основним джерелом доходу [10, 248];

- привласнення майна всіх форм власності та розкрадання централізованих фінансових ресурсів держави;

- протекціонізм у здійсненні фінансово-господарської діяльності певному обмеженому колу фізичних та юридичних

осіб через надання їм необґрунтованих преференцій, звільнення від оподаткування, отримання кредитів під гарантії уряду; списання боргів комерційних структур перед бюджетом та державними підприємствами; представлення службової конфіденційної інформації щодо конкурентів.

Найголовнішою причиною, що сприяла розвитку корупції в Україні, на нашу думку, слід визнати гальмування ринкових економічних перетворень. Якщо проаналізувати рівень корумпованості і тіньової економіки серед країн колишнього соціалістичного табору, то для країн Центральної Європи та Балтії він виявиться на кілька порядків меншим, ніж для України чи Росії. Причина проста – країни, що провели всебічні економічні реформи, швидко подолали початковий бум розвитку неформальних економічних відносин і створили сприятливий клімат для розвитку приватного капіталу. На противагу цьому, в країнах із незавершеним економічним реформуванням склалися передумови для реалізації суб'єктивних рішень державних чиновників та легалізації корупційних відносин, характерних для адміністративної економіки.

Найхарактернішою формою прояву корупції є надмірний контроль з боку держави за господарською діяльністю в суспільстві – ліцензування та патентування підприємницької діяльності, вимоги щодо її реєстрації та проведення, рівень податкового навантаження та контролю за сплатою податків фіскальними органами. На підтвердження сказаного доцільно згадати слова міністра фінансів в уряді Б. Клінтона Л. Массерса: “якщо ви запроваджуєте контроль над цінами – отримуєте чорний ринок, якщо вводите квотування – не уникнете хабарів тим, хто ці квоти розподіляє, якщо розподіляєте кредити й субсидії – завжди знайдуться люди, готові до підношення тим, хто ці квоти розподіляє” [2, 7]. Так, наприклад, із

прийняттям 1990 р. Закону України “Про підприємництво” під ліцензування підпадало 11 видів підприємницької діяльності. Вже через сім років цей перелік зріс до 112, а видача дозволів на ведення бізнесу регулювали 32 закони України, 8 указів Президента, 46 Постанови Уряду, 48 інструкцій різного рівня. Для отримання ліцензії потрібно було зібрати близько 40 видів документів, затративши подекуди кілька місяців.

За підсумками досліджень Міжнародної фінансової корпорації, результати яких подано в табл. 1, встановлено, що найбільшими перепонами для розвитку підприємництва в Україні є перевірки контролюючих органів.

Якщо 2000 р. на це вказали 42% опитаних респондентів, то 2002 р. їх кількість зросла до 48%. Суттєві перешкоди створює проведення митних процедур та отримання дозволів, незважаючи на тенденцію до зменшення із 49% до 38% та із 44% до 35% відповідно. Найменше перешкод для підприємців створювала процедура реєстрації власного бізнесу. Якщо 2000 р. на це вказало 22% опитаних респондентів, то 2002 р. їх кількість зменшилася до 19%.

Згідно з опитуванням, проведеним серед підприємців аналітичним центром “Академія”, найпоширенішим видом хабарництва серед державних службовців

залишається отримання грошових коштів у готівковому виразі. Про це заявило 67% опитаних респондентів. Не менш ефективним методом отримання хабарів є надання “добровільних” пожертв і спонсорської допомоги у вигляді грошових надходжень до різноманітних доброчинних фондів регіонального значення, про що заявило 40% опитаних. Така ж кількість респондентів заявила про дачу хабарів у натуральному вигляді – товарами та послугами (див. рис. 2).

Дослідження, проведені для визначення втрат часу керівництвом чи менеджерами приватних бізнес-структур для спілкування із представниками чиновницького апарату, показали, що в країнах Балтії цей показник коливається в межах 15%, у той час як для пострадянських країн із найбільшим рівнем тіньової економіки (Росії та України) він становить близько 40%. Така парадоксальна величина робочого часу, що затрачається для спілкування з державними службовцями, знаходиться в прямій залежності від виконання численних нормативів, встановлених органами управління [1, 70].

Державна економічна політика дуже часто перебуває у зоні впливу інтересів приватних осіб, наближених до влади. Доволі часто економічні питання, що максимально впливають на стан державних фінансів, вирішують на корупційній

Таблиця 1

Основні перешкоди для розвитку бізнесу в Україні, у % до кількості опитаних підприємців*

Назва процедури	Роки		
	2000	2001	2002
<i>Перевірки контролюючих органів</i>	42	46	48
<i>Митні процедури</i>	49	46	38
<i>Отримання дозволів</i>	44	41	35
<i>Процедура ліцензування</i>	42	35	32
<i>Процедура сертифікації</i>	42	40	30
<i>Процедури реєстрації</i>	22	21	19

*Примітка: наведено за даними Міжнародної фінансової корпорації.

основі та із прикриттям осіб, котрі знаходяться під впливом “тіньових” фігур впливу. Наймасштабніші приклади – будівництво нафтопроводу Одеса–Броди або ж податковий експеримент у гірничо-металургійному комплексі.

Необхідною умовою та джерелом живлення корупції є значні масштаби державного управлінського апарату. Після президентських виборів у грудні 1999 р. в Україні було проголошено курс на зменшення кількості органів державної виконавчої влади, кількість яких було скорочено із 117 до 73. Проте вже 2002 р. їхня кількість знову наблизилась до рівня 1999 р. За цей період чисельність апарату Секретаріату Кабінету Міністрів збільшилась у 18 разів, апаратів інших центральних органів виконавчої влади – у 95 разів [1, 2]. Значну роль в об’єктивності прийняття службових рішень відіграє і низький рівень оплати праці державних службовців.

За даними Міжнародної фінансової корпорації, наведеними у табл. 2, найбільше хабарів за категоріями підприємств сплачують представники малого бізнесу як найменш захищеної сфери підприємництва, в середньому на це вказало 29,4% респондентів. Найменше хабарів виплачують великі підприємства – про це заявило в середньому 25,6% від загальної кількості опитуваних. Найбільш корумпованою процедурою для підприємців є

отримання різноманітних дозволів, під час якого про сплату неофіційних платежів вказало 40% підприємств. На другому місці за рівнем хабарництва знаходиться проведення митних процедур – 27%. Причому найбільше хабарів сплачують представники великого бізнесу, на що вказали 31% опитаних, у той час як на частку малих підприємств припадає лише 26%. Найменш корумпованою регулятивною процедурою є проведення сертифікації, під час якої про сплату хабарів заявило в середньому 24% опитаних підприємств.

Історичні та ментальні особливості суспільства теж можуть бути суттєвим корупційним чинником. У різних країнах в один і той же історичний період спостерігається різне ставлення до такого явища. Громадська думка варіюється від країни до країни, від культури до культури. Причому, як зазначають дослідники, суттєві відмінності спостерігаються не тільки між Старим та Новим світом, Азією та Африкою, а й всередині відносно гомогенних спільнот – у Західній Європі, наприклад, чітко прослідковуються яскраво виражені відмінності у ставленні до корупції між католицькими південними країнами латинської культури (Італія) та північними країнами, що сповідують протестантизм (Швеція).

До того ж, визнається низька ефективність боротьби з корупцією з боку держави,

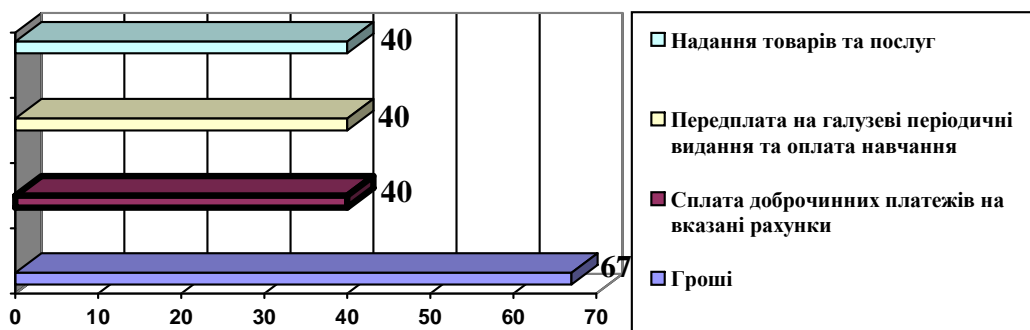

Рис. 2. Вид хабара (у % до опитаних респондентів)

Таблиця 2

Питома вага підприємств, які вказали на сплату неофіційних платежів у процесі проведення підприємницької діяльності в 2002 р., %

Процедура	Категорія підприємства			Середньозважене значення
	Малі	Середні	Великі	
<i>Отримання дозволів</i>	42	38	33	40
<i>Процедури реєстрації</i>	28	26	18	26
<i>Процедури ліцензування</i>	27	26	23	26
<i>Процедури сертифікації</i>	24	23	23	24
<i>Митні процедури</i>	26	28	31	27
<i>Середнє значення</i>	29,4	28,2	25,6	28,6

Примітка: наведено за даними Міжнародної фінансової корпорації.

відсутність продуманої стратегії і тактики такої боротьби. В першу чергу, в збереженні низької ефективності зацікавлені нечисті на руку чиновники, бо, як відомо з народного прислів'я – у каламутній воді рибу ловити набагато легше.

Як свідчать соціологи, в суспільстві існує значний розрив у сприйнятті корупції громадською думкою загалом, котра схильна максимізувати масштаби цього явища, та політичними елітами, що, в свою чергу, схильні до його мінімізації.

Незважаючи на те, що в самому терміні "корупція" закладено негативний зміст, не можна назвати однозначним ставлення до нього дослідників. Серед науковців, зайнятих дослідженнями проблеми корупції, побутує два погляди. Прихильники першого вважають корупцію однозначно негативним явищем та одним із головних факторів, що підривають ефективність економічної політики уряду. Інша група дослідників дотримується діаметрально протилежного погляду, вказуючи на те, що за певних умов корупція може сприяти економічному розвитку, наводячи при цьому приклад країн Південно-Східної Азії, які за значного рівня корупції демонструють винятково високі темпи економічного розвитку.

Дослідження, проведені Р. Теобальдом, дозволили виділити позитивні й негативні функції корупції. Економічний

позитив корупції базується на трьох основних факторах [9, 78]:

- підприємливості;
- первинному нагромадженні капіталів;
- використанні ділового підходу в бюрократичному середовищі під час вирішення економічних питань.

Фактор підприємливості ґрунтується на твердженні, що корумпований чиновник повинен володіти багатьма діловими якостями і бути своєрідним підприємцем, оскільки такий вид діяльності потребує чіткого планування, винахідливості та розрахунку рівня ризику і затрат. Власні підприємницькі властивості він міг би з успіхом використовувати і за межами протизаконної діяльності, ведучи продуктивну економічну діяльність. Із цього фактора випливає наступний – нагромадження первинного капіталу, що особливо важливо для для України. Не є секретом факт, що переважна більшість високопосадових вітчизняних чиновників є представниками певних олігархічних груп, навіть власниками персональних бізнес-структур. З огляду на це незаконно отримані грошові кошти або економічні ресурси (ліцензії, бюджетні позики, державні замовлення) за економічною суттю стають інвестиціями, можуть стати важливим чинником розвитку й розширення бізнесу та формування в Україні

класу підприємців – колишніх державних чиновників. Характерною ознакою всіх слаборозвинених країн і країн із перехідною економікою (в т. ч. України) є високий рівень бюрократизації чиновницького апарату, що проявляється у сповільненні отримання різного роду дозволів, необхідних підписів, що призводить до втрат часу підприємців. Можливість пришвидшення таких процедур за допомогою хабара для підприємців означає реальну економію часу, подекуди отримання ресурсів і створення кращих стартових умов перед конкурентами, що обрали законний шлях.

Негативні моменти корупції можна означити чотирма факторами. Перший – підриєв підприємницької ініціативи. Він проявляється в тому, що особи, здатні до діяльності в умовах невизначеності та ділового ризику, відмовляються від підприємницької кар'єри в чистому її вигляді й реалізують власні можливості на державній службі, займаючись псевдопідприємництвом, тобто хабарництвом. З огляду на це впливає інше негативне явище – послаблення управлінського апарату, адже корупція не сприяє координації роботи органів державної влади, стимулює роздробленість та нездорове суперництво між урядовими структурами, нестабільність та низький рівень моралі. Протекція, патронаж як форми прояву корупції призводять до обмеження управлінського потенціалу, позбавляють державну службу підготовлених і талановитих людей, у яких просто немає потрібних засобів та зв'язків.

Корумпований інтерес під час прийняття інвестиційних рішень сприяє розподілу державних економічних ресурсів не за об'єктивними критеріями, а за суб'єктивними рішеннями чиновників-корупціонерів, що, в свою чергу, призводить до неефективного їх використання та можливої втрати чи розкрадання. Особливо важливого значення цей фактор набуває під час здійснення процесів роздержав-

лення та приватизації. Ще одним негативним економічним фактором є неефективне та непродуктивне використання тінювих капіталів. Численні приклади, в тому числі вітчизняні, свідчать, що кошти, закумульовані за допомогою хабарів, не завжди використовують продуктивно, в інтересах вітчизняної економіки. Найчастіше їх "відмивають" через офшори, вони осідають на рахунках у країнах з високим рівнем банківської таємниці, використовуються для придбання нерухомості та предметів розкоші за кордоном.

Корупція у вигляді найхарактернішої форми її прояву – хабарництва з боку державних чиновників виступає як додатковий податок на прибутки та доходи суб'єктів господарювання. За підрахунками американських економістів, збільшення рівня корупції в одній із найбільш економічно ліберальних юрисдикцій – Сінгапурі до рівня Мексики є еквівалентним введенню додаткового 20%-го податку на прибуток. В Албанії на хабарі державних чиновників витрачається близько третини потенційного прибутку, а в Індонезії – п'ята частина. Німецькі компанії щорічно під час укладання міжнародних торговельних контрактів виплачують хабарів на суму близько 3 млрд. дол. США [4, 27]. Цікавим та водночас ганебним є факт, що податкове законодавство більшості економічно розвинених країн світу (Бельгії, Данії, Японії, Канади, Нідерландів, Австрії, США) до недавнього часу дозволяло включати до складу валових витрат видатки, пов'язані з виплатою хабарів, передбачених зарубіжним чиновникам у результаті міжнародної діяльності фірми. Таке положення аргументувалося тим, що для проведення підприємницької діяльності та виживання на ринку за умов конкурентної боротьби необхідно виплачувати хабарі. При цьому висувалися певні вимоги – величина хабарів повинна бути в певних розумних межах, хабарі повинні бути характерними для певної

сфери діяльності. В окремих країнах потрібно надавати щорічний звіт про хабарі до міністерства фінансів (Бельгія) чи вказувати ім'я та адресу отримувача коштів (Франція, Австрія, Великобританія). І лише з прийняттям 1999 р. міжнародної Конвенції про боротьбу з корупцією підкуп іноземного чиновника стали вважати злочином.

Міжнародний фонд Heritage Foundation щорічно розробляє індекс економічної свободи – інтегральний показник, який характеризує ступінь економічної свободи у більш ніж 150 країнах світу, його розраховують на основі 10 видів оцінок: банківська справа та фінанси, іноземні інвестиції та капіталовкладення, монетарна політика та фіскальний тиск, політика держави у сфері торгівлі, рівень оплати праці та цін, державне втручання в економіку, майнові права, тіньова економіка. Для кожної групи факторів на основі розраховуваних показників присвоюється оцінка від 1 до 5. 1 – найбільша відповідність фактору чи групі економічної свободи, а 5 – навпаки.

За останніх чотири роки рейтинг економічної свободи в Україні піднявся на 44 пункти – із 133 до 88 місця. На поліпшення ситуації протягом вказаного

періоду справляли вплив дві групи чинників: по-перше, збільшення реальної заробітної плати, зниження деяких податків і зростання експорту за рахунок збільшення цін на світових ринках; по-друге, таке поліпшення відбувалося без кардинального поліпшення основних внутрішніх економічних параметрів на фоні погіршення ситуації в інших країнах.

Головні вади економіки України наступні: високий рівень протекціонізму (3 бали); високий рівень податкового тиску в поєднанні з низьким рівнем бюджетних надходжень та високими витратами на державний апарат (4,5); високий рівень втручання уряду в економіку країни (оцінка 4); неадекватна монетарна політика (4); перешкоди на шляху іноземного інвестування (3); значний рівень обмежень у банківській сфері (4); низький рівень оплати праці переважної більшості населення країни та втручання держави в механізм ціноутворення (3); низький рівень захисту прав власності, особливо інтелектуальної (4); високий рівень бюрократизму (4); значне поширення тіньових процесів в економіці країни (4).

До п'ятірки країн із найліберальнішою економікою традиційно увійшли Гонконг, Сінгапур, Ірландія, Нова Зеландія, Люк-

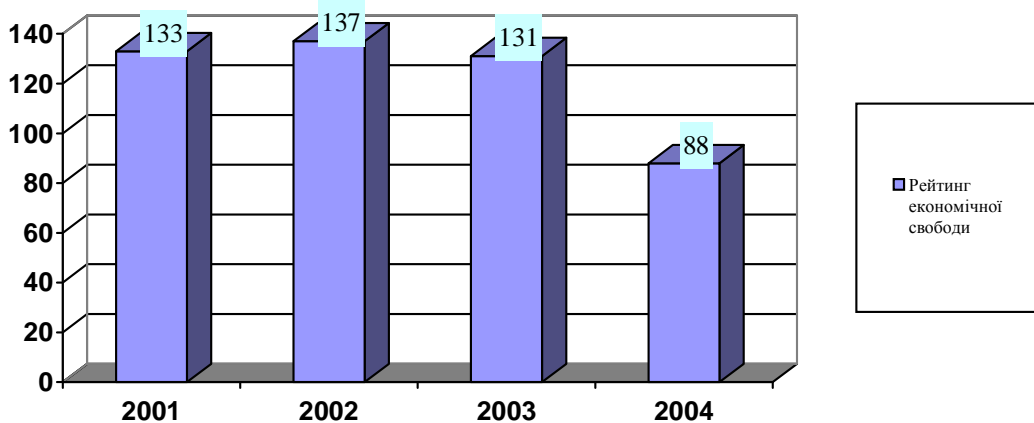

Рис. 3. Рейтинг економічної свободи бізнесу в Україні у 2001–2004 рр.*

*Примітка: побудовано автором за даними міжнародного фонду Heritage Foundation.

сембург. У той же час до п'ятірки країн із відсутньою економічною свободою традиційно ввійшли Північна Корея, Лівія, Ірак, Куба, Іран. Україна знаходиться в групі країн із придушеною економічною свободою (індекс 3,0–3,9). Причому, на думку міжнародних експертів, найважливішими чинниками, що погіршують ситуацію в Україні, є стан справ у торговельній політиці, фінансовий тиск та адміністративне втручання уряду в підприємницьку діяльність.

У 2003 році за результатами щорічного дослідження, яке проводять американський інститут САТО, канадський інститут Фрейзера та 50 світових експертних центрів, за рівнем економічної свободи серед 123 країн світу Україна отримала 117 місце, піднявшись порівняно з 2002 р. у рейтингу на дві сходинки. Найбільш економічно вільною територією світу традиційно визнано Гонконг.

За даними інформаційно-аналітичної служби "Соціс-Геллап", яка провела соціологічне опитування на тему "Ставлення громадян України до проблем прозорості суспільства і корупції", це ганебне явище досягнуло рівня, що

загрожує безпеці країни. 92% опитаних вважають корупцію найбільш розповсюдженим явищем, а 65% респондентів заявили про її визначальний вплив на українське суспільство. Більше 70% впевнені, що за останніх 5 років масштаби цього зла значно зросли, а 46% переконані, що корупція – найсерйозніша проблема сучасної України, і є основною передумовою гальмування реформ. 62% опитаних дали негативну оцінку заходам боротьби з корупційними діями, а кожен п'ятий респондент вважає, що в Україні така боротьба взагалі не ведеться [6, 3].

Результати соціологічного опитування дали змогу фахівцям цієї служби сформувати так звану "піраміду недовіри" громадян до державних та інших структур країни. Результати дослідження показано на рис. 4.

Як видно з діаграми, найбільший ступінь недовіри населення до закладів охорони здоров'я (40%). Основна причина цього – недостатній рівень державного фінансування медичних установ. З одного боку, держава декларує безоплатну медичну допомогу, а з іншого – коштів, що виділяють із бюджету, ледве вистачає на виплату мізерної заробітної плати

медичному персоналу. Така ситуація не може не призвести до моральних спотворень серед медичних працівників. Так, за даними служби "Соціс-Геллап", 88,5% із них взагалі не вважають хабарем "подарунки" вартістю до 50 гривень. Більш того, 74% лікарів переконані, що всякого роду підношеннями хворі самі підривають мораль працівників охорони здоров'я [6, 3]. Аналогічна ситуація

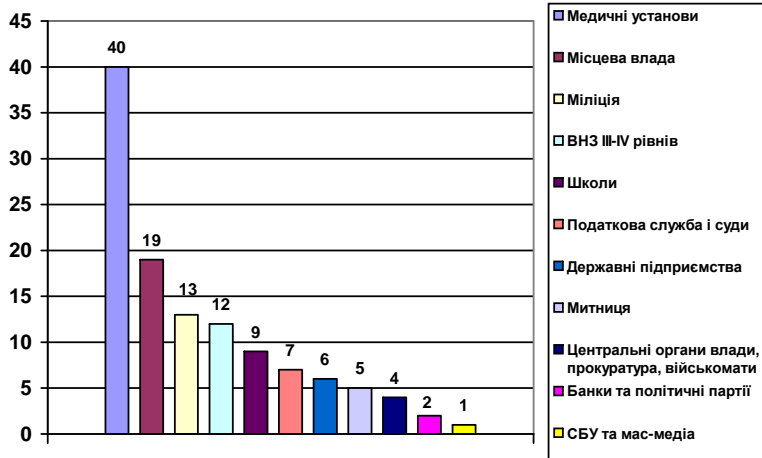

Рис. 4. Характеристика ступеня недовіри населення України до державних та інших структур, %

*Примітка: побудовано автором на основі [104].

Таблиця 3

Рівень фінансування бюджетних установ в Україні в 2000–2002 рр.,
у % до запланованого*

Сфера бюджетного фінансування	Роки		
	2000	2001	2002
<i>Державне управління</i>	104,6	89,4	86,8
<i>Правоохоронна діяльність</i>	101,1	95,5	82,9
<i>Освіта</i>	94,5	84,6	94,8
<i>Охорона здоров'я</i>	91,9	75,2	90,5
<i>Соціальний захист</i>	98,1	93,1	93,8

*Примітка: наведено за даними Міністерства фінансів України.

спостерігається й у сферах середньої та вищої освіти, які займають, відповідно, 5 (9%) та 4 (12%) щаблі в ієрархії корупції.

Із даних табл. 3 можна зробити висновки про неспроможність держави забезпечити виконання видатків для бюджетної сфери навіть у межах встановленого вкрай мізерного фінансування. Протягом останніх трьох років ні охорона здоров'я, ні освіта не були профінансовані повною мірою. Показовим є приклад сфери охорони здоров'я, яка 2001 р. була недофінансована на чверть (24,8%), і це в той час, як в Україні був зафіксований найбільший рівень зростання ВВП – 9%. Як наслідок – працівники невиробничої сфери змушені компенсувати недоотримане фінансування за рахунок різного роду добровільно-примусових пожертвувань і хабарів.

Основні висновки дослідження в тому, що корупція продукується в соціально-політичному просторі держави, а її головними передумовами є: політична та економічна кризи, соціальна нестабільність, недосконалість законодавчого поля у регулюванні суспільних відносин, відсутність громадського контролю за політичними і соціальними процесами в суспільстві. Зростання корупції в сучасних умовах безпосередньо пов'язане з дезорганізацією управління, послабленням законності в усіх сферах економічного та соціального життя, контрольних і нагля-

дових функцій держави та нічим не обґрунтованою переоцінкою можливостей і механізмів ринкового саморегулювання в Україні.

Для обмеження рівня корупції в Україні, на нашу думку, слід здійснити наступний комплекс заходів:

- розробити ефективну стратегію і тактику, успішне втілення яких позбавить корупцію економічної основи її існування, сприятиме подоланню гальмівних процесів та забезпечить високі темпи проведення ринкових реформ в Україні;
- обмежити масштаби надання податкових пільг як потенційних чинників корупції в суспільстві, створити максимальну прозорість прийняття рішень державними службовцями;
- удосконалити механізм реєстрації та ліцензування малого і середнього бізнесу (в "єдиному" вікні);
- значно підвищити оплату праці державних службовців за рахунок скорочення їх кількості;
- ввести практику обов'язкового декларування доходів державними службовцями.

Література

1. Виступ Президента України Леоніда Кучми на Всеукраїнській нараді з проблем боротьби з організованою злочинністю і корупцією та захисту прав

людини // *Подільські вісті*. – 2004. – № 16. – С. 1–3.

2. Гребенчук Ю. Вільна економіка – кращий засіб від убогості та корупції // *Україна і світ сьогодні*. – 2001. – № 7. – С. 7.

3. Камлик М., Невмержицький Є. Корупція в Україні. – К.: Знання. – 1998. – 185 с.

4. Керезя І. Корупція як основна причина економічної кризи // *Економіка, фінанси, право*. – 2000. – № 3. – С. 26–28.

5. Клепачевський Д. Хто на світі найдорожчий // *Галицькі контракти*. – 2004. – № 18. – С. 56–57.

6. Лічман П. Проти корупції усією громадою // *Подільські вісті*. – 2003. – № 95. – С. 3.

7. Мандибура В. О. Тіньова економіка України та напрямки законодавчої стратегії її обмеження. – К.: Парламентське видавництво, 1998. – 135 с.

8. Нікітченко С. М. Корупції через край. А де ж корупціонери? // *Фінансовий контроль*. – 2002. – № 2. – С. 23–25.

9. Социально-экономические аспекты коррупции / В. Былов, И. Жилина, В. Шабеева и др. – М.: ИНИОН РАН, 1998. – 159 с.

10. Суторміна В. М., Федосов В. М., Андрущенко В. Л. Держава – податки – бізнес (Зі світового досвіду фіскального регулювання ринкової економіки). – К.: Либідь, 1992. – 328 с.